

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دفتر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری امور پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری پس از بررسی مستندات کنگره، با توجه به جایگاه علمی برگزارکنندگان و کارگروه مربوط به آن، سطح علمی و پژوهشی چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی را تایید کرد. این موضوع طی نامه‌ای به شماره ۱۳۹۵۶۸ مورخ ۱۳۹۵/۰۷/۰۳ به اطلاع شورای سیاست‌گذاری کنگره رسیده است.

**مجموعه مقالات
چهارمین کنگره بین المللی
علوم انسانی اسلامی**

کمیسیون تخصصی هنر و معماری اسلامی

اسامی هیئت داوران

کمیسیون «هنر و معماری»
رئیس کمیسیون: مهندس عبدالحمید نقره کار

اسامی داوران به ترتیب حروف الفبا:

- پردیس بهمنی: استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
- سمانه تقدیر: استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
- مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
- محمدمنار رئیس: عضو هیئت علمی دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه قم
- محمدصالح شکوهی بیدهنندی: استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
- محمدرضا عطایی همدانی: دکترای معماری، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان
- صدیقه معین مهر: دکترای معماری اسلامی، مُدَرِّس دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
- مسعود ناری قمی: استادیار دانشگاه فنی و حرفه‌ای، دانشکده پسران قم
- عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران
- سید مجید هاشمی: دکترای معماری و استادیار دانشگاه ولی عصر علیه السلام رفسنجان

سرشناسه	: کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی (چهارمین: ۱۳۹۶: تهران)
عنوان و نام پدیدآور	: مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی نویسندگان جمعی از نویسندگان مقاله در چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی: حامیان برگزاری کنگره مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا... (و دیگران): ویراستار مرتضی طباطبایی.
مشخصات نشر	: تهران: آفتاب توسعه، ۱۳۹۸-۱۰ ج.
مشخصات ظاهری	: شابک: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۶۸۹: دوره: ۲۱: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۰: ج: ۲: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۱۹: ج: ۲: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۲۳: ج: ۳: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۳۳: ج: ۴: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۴۰: ج: ۵: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۵۷: ج: ۶: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۶۴: ج: ۷: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۷۱: ج: ۸: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۸۸: ج: ۹: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۹۵: ج: ۱۰: ۹۷۸۹۶۴۷۸۶۷۷۹۵: ج: ۱۰: وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
مندرجات	: ۱. کمیسیون تخصصی تعلیم و تربیت اسلامی. - ج. ۲. کمیسیون تخصصی فلسفه و روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی. - ج. ۳. کمیسیون تخصصی مدیریت اسلامی. - ج. ۴. کمیسیون تخصصی علوم سیاسی اسلامی. - ج. ۵. کمیسیون تخصصی اقتصاد اسلامی. - ج. ۶. مقالات کمیسیون تخصصی تمدن نوین اسلامی. - ج. ۷. مقالات کمیسیون تخصصی روان‌شناسی اسلامی. - ج. ۸. مقالات کمیسیون تخصصی هنر و معماری اسلامی. - ج. ۹. مقالات کمیسیون تخصصی فقه و حقوق اسلامی. - ج. ۱۰. مقالات کمیسیون تخصصی ارتباطات و جامعه‌شناسی اسلامی. -
موضوع	: علوم انسانی (اسلام) -- کنگره‌ها
موضوع	: Humanities (Islam) -- Congresses
موضوع	: علوم انسانی -- کنگره‌ها
موضوع	: Humanities -- Congresses
شناسه افزوده	: مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا
رده بندی کنگره	: BP۲۳۲
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۸۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۹۴۰۳۹۸

مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی

جلد هشتم | کمیسیون تخصصی هنر و معماری اسلامی

ناشر: انتشارات آفتاب توسعه (ناشر آثار مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا)

نویسندگان: جمعی از نویسندگان مقاله در چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی

ویراستار: مرتضی طباطبایی

طراحی جلد: سید ایمان نوری نجفی

صفحه آرای: یوسف بهرخ

نوبت و سال انتشار: نخست، بهار ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ دوره

شابک دوره: ۹-۶۸-۷۸۶۷-۷۸۶۴-۹۷۸

شابک: ۱۱-۷۷-۷۸۶۷-۷۸۶۴-۹۷۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی ناشر: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، خیابان کشور دوست، کوچه نوشیروان،

پلاک ۲۶، طبقه چهارم، مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا

کد پستی: ۱۳۱۶۷۳۴۴۵۸

تلفکس: ۰۹۰۵۶۰۶۶۴

www.sccsr.ac.ir

پایگاه اینترنتی:

info@sccsr.ac.ir

رایانامه:

فهرست مطالب

کمیسیون تخصصی هنر و معماری اسلامی

۹	مبانی نظری نوسازی متوازن بافت‌های فرسوده شهری علیرضا عندلیب
۴۵	تبیین مراتب و فرایند ادراک انسان و نقش آن در کیفیت خلق آثار معماری بر اساس مبانی حکمت متعالیه سمانه تقدیر
۷۳	راهکارهای تأمین سلامت در معماری و شهرسازی اسلامی مهدی حمزه نژاد، زهرا ثروتی
۹۷	تأملی انتقادی بر رویکردهای تحقیق در معماری و شهرسازی با استناد به آموزه‌های اسلامی محمدمنان رئیسی
۱۲۳	بررسی تأثیر قواعد اخلاقی-فقهی در تنظیم قانون مدنی و مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری سیدمجید هاشمی طغراجردی
۱۵۳	روش تحقیق در تحقق شهرسازی اسلامی (برنامه‌ریزی شهری) سیدمصطفی حسینی، علی حجازیان، محمد حسین گلکار، عبدالله صادقی
۱۷۵	مدل استراتژیک عدالت اجتماعی و فضایی در شهر آرمانی اسلام بهزاد عمرانزاده

۲۰۳

انسان خودشکوفای اشتداد یافته ملاصدرا و نمود آن در طراحی معماری کمال‌گرای انسانی
عاطفه ظریف فیروز عسگری، دکتر مهدی حمزه‌نژاد

۲۲۱

بررسی و تطبیق صفات نادان‌شهرهای فارابی
با شهرها و محله‌های معاصر (شهر مشهد)
وحیده فکری، مهدی حمزه‌نژاد

۲۴۳

بررسی تطبیقی در مفهوم و مبانی طراحی اشیا از منظر ایرانی-اسلامی (نمونه پژوهش:
ظروف خانگی قرون اولیه اسلامی)
پردیس بهمنی

۲۷۱

شاخصه‌سازی کیفیت مسکن ارزان‌قیمت با نگرش اسلامی
پریسا محمدصادقی، مهدی حمزه‌نژاد

۳۰۳

نقشه راه شهرسازی اسلامی جهت تحقق تمدن نوین اسلامی
علی حجازیان، سیدمصطفی حسنی، محمدحسین گلکار

۳۱۹

تحلیل نحوه تغییر سرفصل دروس کارشناسی ارشد
برنامه‌ریزی منطقه‌ای در جهت اسلامی شدن
محمدصالح شکوهی بیدهندی

۳۳۵

ارزیابی راهبردهای تولید دانش اسلامی، با تأکید بر مطالعات شهرسازی
احسان شریفیان، محمد سیدغراب

۳۶۹

واکاوی عدم تطبیق سبک زندگی با مصوبات معماری و
شهرسازی با تأکید بر سطح اشغال و اقلیم
سارا بهمنی کازرونی، امیرحسین جمشیدی، علیرضا حیدری

تحلیل نحوه تغییر سرفصل دروس کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای در جهت اسلامی شدن

محمد صالح شکوهی بیدهندی

دکترای شهرسازی و عضو هیئت علمی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

shokouhi@iust.ac.ir

چکیده

موضوع اسلامی شدن علوم دانشگاهی و به‌ویژه علوم انسانی، سال‌هاست که از دغدغه‌های سیاست‌گذاران فرهنگی و آموزشی کشور بوده است. بر اساس سند نقشه جامع علمی کشور، «ایجاد تحول بنیادین علمی به‌خصوص در بازبینی و طراحی علوم انسانی در چارچوب جهان‌بینی اسلامی»، یکی از مبانی و ارزش‌های بنیادین در نظر گرفته شده است. یکی از راهکارها برای این تحقق این هدف، اصلاح شرح درس مصوب رشته‌ها در شورای عالی برنامه‌ریزی و آموزش عالی بوده است. از جمله رشته‌هایی که شرح درس آن مورد بازنگری قرار گرفته، رشته برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای است که ضمن تفکیک به دو رشته مجزای برنامه‌ریزی شهری و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، محتوای برخی دروس آن نیز تغییر یافته است. در مقاله حاضر، تلاش شده تا نشان داده شود که تغییرات اعمال شده در شرح درس‌ها به چه ترتیب بوده و این تغییرات تا چه میزان در جهت دغدغه کلان اسلامی شدن روی داده است. روش تحقیق در این مطالعه، روش اسنادی است. براین اساس با رجوع به برنامه درسی مصوب، مواردی که تعبیر «اسلامی» در آنها به کار رفته شناسایی شده‌اند. در این چارچوب، تنها دو درس با عنوان‌های

«نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، با تأکید بر رویکرد اسلامی» و «سمینار شهرهای اسلامی» با موضوع پژوهش حاضر مرتبط بودند. با رجوع به شرح درس این دو عنوان، میزان انطباق محتوای تعیین‌شده با عنوان و نیاز دانشجویان بررسی و تحلیل شد. نتایج بررسی نشان داد که درباره درس «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای با تأکید بر رویکرد اسلامی» که حاصل تغییر نام درس «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای» در برنامه گذشته است، تنها تغییر عنوان روی داده است و محتوای درسی، تناسبی با عنوان جدید ندارد. درباره درس «سمینار شهرهای اسلامی»، که حاصل تغییر نام درس «سمینار شهرها در سرزمین‌های اسلامی» است، اگرچه محتوای مناسبی در نظر گرفته شده، اما با توجه به اختیاری بودن درس و اینکه در هیچ‌یک از دانشگاه‌های مادر (تهران، علم و صنعت، شهید بهشتی، تربیت مدرس و هنر تهران) ارائه نمی‌شود، اثرگذاری این درس بر نظام تدریس میسر نبوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که آنچه برنامه‌ریزان آموزش شهرسازی با عنوان اسلامی‌سازی انجام داده‌اند، تنها به پاره‌ای تغییرات صوری و غیر مؤثر ختم شده است (دست‌کم در مورد مطالعاتی یعنی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای). براین اساس نمی‌توان تشخیص داد که این اسلامی‌سازی، به معنای انطباق با آموزه‌های اسلامی، یا بارخوانی تجارب تاریخی سرزمین‌های اسلامی است، و یا اساساً تلقی دیگری را دنبال می‌کند. درخور توجه آنکه بر مبنای برنامه‌ریزی آموزشی استادان در دانشگاه‌های اصلی نیز توجه جدی به این تغییر عنوان قابل مشاهده نیست. در مجموع می‌توان گفت که موضوع اسلامی‌سازی علوم، علی‌رغم مؤکد بودن در اسناد فرادستی، در زمان اجرا (دست‌کم در مورد مطالعاتی) به پاره‌ای تغییرات ظاهری محدود شده است.

کلیدواژگان: اسلامی شدن، علوم انسانی، شهرسازی، هنر، برنامه‌ریزی منطقه‌ای.

مقدمه

رهبر معظم انقلاب در بیانات متعدد به تبیین نقشه راه انقلاب اسلامی پرداخته‌اند و با بیان مراحل انقلاب از «جامعه‌سازی» بر اساس مبانی دینی بعد از «نظام‌سازی» و «دولت‌سازی» به عنوان مسیر تحقق «تمدن اسلامی» نام برده‌اند. در این میان شهرسازی و معماری به عنوان مظاهر مؤثر بر

جامعه و متأثر از آن، جایگاهی ویژه در نظام‌سازی خواهند داشت که ضرورت طرح بحث درباره این مطلب را می‌توان به‌وضوح در فرمایش‌های رهبر انقلاب یافت. ایشان در ۱۳۷۴/۴/۱۹ بر این مطلب مهم تأکید کردند که «شکل معماری در جامعه و در چگونگی خانه‌ای زندگی کردن، بخشی از فرهنگ جامعه را شکل می‌دهد». همچنین در سخنرانی مورخ ۱۳۸۹/۷/۲ فرموده‌اند که «ما اصرار داریم که معماری ما مضمون داشته باشد، چون معماری محسوس‌ترین نماد زندگی است... اگر معماری مضمون داشت، همه فضای مادی زندگی دارای مضمون می‌شد و معنویت پیدا می‌کرد». امروزه بسیاری از مباحث و مسائل تخصصی مؤثر در شهرسازی کشور، با ابتنا به یافته‌های محققان غربی و استانداردهای پیشنهادی ایشان پاسخ داده می‌شوند و به صورت الزامات قانونی و آیین‌نامه‌هایی برای اجرا ابلاغ می‌گردند. این در حالی است که پیروی نکردن از سبک‌های غربی معماری و شهرسازی مصداقی برای مفهوم «جهاد کبیر» است که از دغدغه‌های رهبر معظم انقلاب به شمار می‌آید.

به رغم دغدغه‌ای که در سال‌های اخیر در باب شهرسازی اسلامی ایجاد شده، هنوز مبانی دقیق و کاربردی مورد نیاز برای جامعه حرفه‌ای تبیین نشده است. آنچه مستشرقان غربی با عنوان Islamic City تشریح کرده‌اند، معمولاً حاصل نگاهی تاریخی به شهرهای گذشته سرزمین‌های اسلامی (از شرق هند تا غرب افریقا) است؛ اما مطالعات ایشان کمتر متوجه آموزه‌های واقعی دین مبین اسلام و احکام فقهی در باب معماری و شهرسازی شده است. از سوی دیگر، محدود افرادی که با توجه به احکام شریعت مبین اسلام به تعریف مفهوم معماری و شهرسازی اسلامی همت گماشته‌اند، معمولاً در تعیین مصادیق و معیارهای کاربردی توفیق کمتری یافته‌اند. بنابراین نیاز به درک عمیق جامعه دانشگاهی (در کنار طلاب حوزوی) درباره بحث شهرسازی اسلامی محسوس است.

با چنین دغدغه‌ای، در سال ۱۳۹۴ دروس رشته شهرسازی و از جمله کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای (که موضوع این تحقیق است) مورد بازنگری قرار گرفتند. در فرایند اسلامی شدن دروس این رشته، عنوان شرح درس برخی دروس تغییر کرد که در ادامه به تحلیل این موارد پرداخته خواهد شد.

روش تحقیق در این مطالعه، روش اسنادی است. براین اساس با رجوع به برنامه درسی مصوب، مواردی که تعبیر «اسلامی» در آنها به کار گرفته شده شناسایی شدند. در این چارچوب، تنها دو درس با عنوان‌های «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، با تأکید بر رویکرد اسلامی» و «اسمینار

شهرهای اسلامی» با موضوع پژوهش حاضر مرتبط بودند. با رجوع به شرح درس این دو درس، میزان انطباق محتوای تعیین شده با عنوان و نیاز دانشجویان بررسی و تحلیل شد.

۱. اسلامی شدن علوم

در دهه‌های اخیر، بحث‌های بسیاری درباره امکان/لزوم یا عدم امکان/لزوم علوم انسانی - اسلامی در بین محققان صورت گرفته است. با این حال، به نظر می‌رسد بیشتر محققان این حوزه به امکان یا ضرورت علوم انسانی اسلامی معتقد باشند؛ اما اسلامی شدن علوم انسانی، در عمل با چالش‌هایی روبه‌رو شده است (تقوی، ۱۳۹۲، ص ۴۳۴).

قید اسلامیت در تمدن اسلامی، به معنای شکل‌گیری همه ابعاد تمدنی (علوم، ساختارها و محصولات) بر پایه آموزه‌های دین اسلام است. بر این اساس برای تحقق تمدن اسلامی، به منظومه‌ای معرفتی نیاز است که علوم انسانی در لایه میانی آن قرار دارند. علوم انسانی در مجموع عرضه‌کننده معیارها و شاخصه‌هایی کارآمد برای شناسایی ابعاد گوناگون عرصه‌های مختلف حیات فردی و اجتماعی‌اند. این علوم از سویی در مقام تولید و نظریه‌پردازی مبتنی بر مبادی و مبنای ویژه شکل می‌گیرند و از سوی دیگر، در مقام داور و اثبات کارآمدی به آزمون تجربی نیازمندند. علوم اسلامی، به معنای شکل‌گیری علوم بر اساس مبادی و مبانی برگرفته از منابع اسلامی است (جمالی، ۱۳۹۰، ص ۲۶ و ۲۷).

۲. آموزش برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران پیش و پس از اسلامی سازی

شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی، در هشتمین جلسه خود، مورخ ۱۳۹۲/۴/۲۳ برنامه درسی بازنگری شده مقطع کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای را تصویب کرد (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۴: ب). بر اساس این مصوبه، برخی عناوین، محتوای دروس، تعداد واحدها یا مواردی از این دست، دستخوش تغییر شدند.

بر اساس این سند مصوب، سی سال پس از تدوین برنامه‌های آموزشی ناشی از جریان انقلاب فرهنگی، یعنی در سال ۱۳۹۰، معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ضمن هماهنگی با شورای عالی انقلاب فرهنگی، نوسازی و به‌هنگام‌سازی برنامه آموزش عالی شهرسازی را با استفاده از قابلیت اکثر دانشگاه‌های دست‌اندرکار، از سه مسیر پی‌گرفت. در مسیر اول طی قراردادهایی که با برخی از دانشگاه‌های کشور، از جمله دانشگاه‌های علم و صنعت ایران، تهران،

هنر تهران، هنر اصفهان، شهید بهشتی و تربیت مدرس منعقد شد، تدوین مجدد سرفصل‌ها و منابع درسی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای تعدادی از رشته‌های هنر، معماری و شهرسازی در دستور کار قرار گرفت. پیرو قرارداد یادشده، ستاد برنامه‌ریزی درسی در سطح دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها و کمیته‌های کاری در گروه‌های مربوط تشکیل شد و افرادی نیز مستقلاً مسئولیت جمع‌بندی و آماده‌سازی برنامه رشته‌ها را به عهده گرفتند. در مسیری دیگر به منظور مدیریت بر جریان بازنگری با حکم معاونت

آموزشی وزارتخانه کمیته تخصصی شهرسازی شورای برنامه‌ریزی با نمایندگانی از پنج دانشگاه شکل گرفت. اصلی‌ترین وظیفه این شورا مدیریت سامانه بازنگری و نظارت و کنترل کار گروه‌های طرف قرارداد در نظر گرفته شد. گروه‌های آموزشی شهرسازی دانشگاه‌های مختلف نیز بر حسب وضعیت هر دانشگاه مسئولیت موردی بازنگری یک یا هر هفت رشته (حوزه) شامل کارشناسی مهندسی شهرسازی، کارشناسی ناپیوسته مهندسی شهرسازی، کارشناسی ارشد طراحی شهری، کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، کارشناسی ارشد مدیریت شهری و دکترای شهرسازی را به عهده گرفتند.

در مسیر یا جایگاه سوم، به موازات انجام فعالیت‌های کمیته تخصصی شهرسازی، شورای تحول و ارتقای علوم انسانی به مثابه زیرمجموعه‌ای از شورای عالی انقلاب فرهنگی (یا اختیار ویژه از این شورا) نیز تشکیل شد. لذا کمیته تخصصی شهرسازی فعالیت‌های خویش در زمینه بازنگری برنامه درسی را در چارچوب سیاست‌های شورای تحول و ارتقای علوم انسانی، متضمن «اعمال رویکرد اسلامی» در برنامه‌های کارشناسی مهندسی شهرسازی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی

شهری، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، طراحی شهری و دکترای شهرسازی تحکیم کرد. موضوعات گوناگونی به بحث گذاشته شد که به اتخاذ رویکردهای متنوع انجامید. یکی از نتایج آن، توجه کردن به رویکردهای برنامه‌ریزی راهبردی برای تحول کلی رشته و افزودن شاخه‌ها و تخصص‌های ویژه (یا تأکید بر همگرایی رشته‌ها) بر فعالیت‌های یادشده بود. براین اساس مقرر شد که کمیته‌ها و کارگروه تخصصی در سه یا چهار مرحله، دروس هر یک از دوره‌های مذکور را بازنگری کنند و برای رشته‌های جدید، دروسی جدید تعریف نمایند. همچنین بنا شد تا هر یک از دانشگاه‌ها، پیشنهادهای اصلاحی خود را چه در طی مرحله انجام قرارداد با دفتر برنامه‌ریزی آموزشی عالی و چه خارج از آن به کمیته‌های تخصصی شورای تحول ارائه دهند. فرض بر این قرار گرفت که جهت‌گیری کلی برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌های کشور به سوی همگونی و یک‌پارچگی تمایل یابند. به‌علاوه مقرر شد تا قابلیت‌ها و شایستگی‌های ویژه مراکز آموزشی و پژوهشی مختلف که از طریق تنوع و تکثر عناوین و محتوای دروسی اختیاری اعمال می‌شوند، محترم شمرده و تقویت شوند (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۴، ب).

این سند در بیان دلایل بازنگری برنامه چنین می‌گوید:

علی‌رغم اینکه رشته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای هنوز اولین دوره دانشجویان خود را فارغ‌التحصیل نکرده است، لیکن به دلایل زیر بازنگری در محتوای این دوره ضروری به نظر می‌رسد:

- ضرورت بررسی سازگاری اهداف برنامه درسی دوره متناسب با اهداف راهبردی آموزش عالی کشور؛
- لحاظ کردن شاخص‌های بومی‌سازی، غنی‌سازی و ارزش‌مداری؛
- غنی‌سازی یعنی ارتقا جایگاه فعلی علم و فناوری انسانی در جهان و رشد کمی و کیفی متناسب و جبران تأخیر و عقب ماندگی احتمالی در زمینه مورد نظر. شاخص‌های غنی‌سازی عبارت‌اند از: روزآمدی، روش‌شناسی، آموزش پژوهش‌محور، نظریه‌پردازی، جامع‌نگری؛
- بومی‌سازی به معنای سازگاری تناسب و هماهنگی دانشی موجود با فرهنگی، تمدن و جامعه ایران است. بومی‌سازی بیش از همه در خصوص دانش‌های کاربردی اعم از علوم طبیعی و انسانی مورد انتظار است. شاخص‌های بومی‌سازی عبارت‌اند از: نیازسنجی اهداف نظام آموزشی، گسترش مهارت‌ها، آمایش سرزمین، سطح‌بندی؛
- ارزش‌مداری، با توجه به فرهنگ و معارف غنی اسلامی و برتری مبانی علوم منبعث از

- و حی نسبت به علوم موجود، تحول برنامه‌ها با در نظر گرفتن ارزش مداری ضرورت دارد. شاخص‌های ارزش مداری عبارت‌اند از: شناخت فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی، نگاه انتقادی به کتب موجود، توجه به دیدگاه‌های مخالف، نگاه تربیتی؛
- در نظر گرفتن نیازهای جامعه؛
  - ضرورت انجام هماهنگی لازم بین اجزای برنامه (اهداف، محتوی، روش‌های آموزشی، پژوهشی و ارزشیابی)؛
  - توجه به حفظ و اشاعه میراث فرهنگی و نظام ارزشی؛
  - ارتباط با زندگی روزمره مردم و مسائل روز جامعه (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۴، ص ۳-۴).

آن‌گونه که پیداست، تأکید این سند بر مفاهیمی نظیر ارزش مداری، بومی‌سازی و برتری علوم و حیانی، نگاه انتقادی به کتب موجود، و در نهایت رویکرد اسلامی، در صفحات ابتدایی سند مطرح است. با این حال، این پرسش مطرح می‌شود که آیا در عمل، برنامه درس مصوب به این اهداف و مفاهیم، پایبند مانده است؟ برای پاسخ به این پرسش، در ادامه محتوای برخی دروس مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳. تغییرات دروس

در چارچوب بازنگری انجام‌شده در سال ۱۳۹۴، برخی دروس نسبت به برنامه درسی پیشین تغییراتی یافته‌اند که همین گزارش، این موارد را در جدولی به صورت تطبیقی تبیین می‌کند. چنان‌که در این جدول مشهود است، در زمینه موضوع پژوهش حاضر، تنها دو درس «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، با تأکید بر رویکرد اسلامی» و «سمینار شهرهای اسلامی» تغییر یافته‌اند. دروس «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای با تأکید بر رویکرد اسلامی» حاصل تغییر نام درس «نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای» در برنامه گذشته است و درس «سمینار شهرهای اسلامی» نیز، حاصل تغییر نام درس «سمینار شهرها در سرزمین‌های اسلامی» است.

۱-۱۲-۴- موارد افتراق برنامه جدید و قدیم رشته کارشناسی ارشد برنامه ریزی منطقه ای

ردیف	نام درس	تعداد واحد		عنوان دروس بازنگاری	تعداد واحد		تغییرات
		نظری	عملی		نظری	عملی	
۱	آمار و احتمالات	۲	-	روشهای کمی و تحلیل‌های آماری در شهرسازی	۲	-	تغییر عنوان
۲	روش تحقیق	۲	-	-	۲	-	تلفیق با پایان نامه
۳	کاربرد رایانه در شهرسازی	۲	-	-	-	-	حذف شده
۴	تاریخ شهر و شهرسازی در جهان	۲	-	تاریخ شهرنشینی ایران و جهان	۲	-	تغییر عنوان
۵	تاریخ شهر و شهرسازی در ایران	۲	-	-	-	-	تلفیق با تاریخ جهان
۶	فرک و بیان محیط شهری	۲	-	فرک و بیان محیط منطقه‌ای	۲	-	تغییر عنوان
۷	شناخت و تحلیل فضاهای شهری	۲	۱	شناخت و تحلیل فضاهای شهری و منطقه‌ای	۱	۱	تغییر عنوان و تغییر واحد
۸	نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای	۳	-	نظریه‌های برنامه ریزی منطقه ای با تأکید بر رویکرد اسلامی	۲	-	تغییر واحد
۹	روش‌های برنامه ریزی منطقه‌ای	۳	-	روش‌های برنامه ریزی منطقه ای	۲	-	تغییر واحد
۱۰	تجربیات برنامه ریزی منطقه‌ای	۲	-	برنامه ریزی ملی و منطقه‌ای در ایران	۲	-	تغییر عنوان
۱۱	سمینار شهرهای اسلامی	۲	-	سمینار شهرها و سرزمین‌های اسلامی	۲	-	تغییر عنوان
۱۲	سمینار مسائل منطقه ای	۲	-	سمینار مسائل شهری و منطقه‌ای	۲	-	تغییر عنوان
۱۳	برنامه‌ریزی استراتژیک	۲	-	برنامه‌ریزی راهبردی	۲	-	تغییر عنوان
۱۴	اقتصاد شهری	۲	-	مبانی اقتصاد و معیشت شهری و منطقه‌ای	۲	-	تغییر عنوان
۱۵	-	-	-	فرهنگ و جوامع شهری و منطقه‌ای	۲	-	درس جدید
۱۶	-	-	-	اقلیم و طبیعت شهری و منطقه‌ای	۲	-	درس جدید
۱۷	-	-	-	تاریخ برنامه‌ریزی منطقه‌ای در دوره معاصر	۲	-	درس جدید
۱۸	-	-	-	طراحی و کاربرد نظام اطلاعات جغرافیایی	۱	۱	درس جدید
۱۹	طرح شهرسازی (۱)	۱	۴	اشناسایی با منطقه (طرح شهرسازی مقدماتی)	۱	۳	تغییر عنوان و واحد
۲۰	توان‌ها و محدودیت‌های طبیعی منطقه	۲	-	توان و محدودیت‌های رشد و توسعه منطقه‌ای	۲	-	تغییر عنوان
۲۱	ارزیابی و تحلیل اثرها	-	-	ارزیابی پیامد اثر	۲	-	تغییر عنوان
۲۲	-	-	-	سازماندهی فضاهای منطقه‌ای	۲	-	درس جدید
۲۳	-	-	-	برنامه‌ریزی زیرساخت‌های منطقه‌ای	۲	-	درس جدید
۲۴	تحلیل و مدیریت پایدار منابع	۲	-	مدیریت پایدار منطقه‌ای	۲	-	تغییر عنوان
۲۵	-	-	-	شناخت محیط‌های منطقه‌ای در ایران	۲	-	درس جدید
۲۶	-	-	-	فناوری‌های نوین در برنامه‌ریزی منطقه‌ای	۲	-	درس جدید
۲۷	برنامه‌ریزی مناطق کلاشه‌ری	۲	-	برنامه‌ریزی حوزه‌های مادر شهری	۲	-	تغییر عنوان
۲۸	-	-	-	آمایش سرزمین	۲	-	درس جدید

در ادامه به بررسی محتوای درسی مصوب برای این دو درس خواهیم پرداخت.

۳-۱- درس نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای با تأکید بر رویکرد اسلامی

آنچه در شرح درس مصوب نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای با تأکید بر رویکرد اسلامی آمده است، به جز تغییر عنوان درس، عیناً مشابه محتوایی است که پیش از این وجود داشت. محتوای پیش‌بینی‌شده برای این درس، شامل مجموعه‌ای از نظریات نظریه‌پردازان غربی است. نظریاتی همچون نظریه مرکز- پیرامون، نظریه برگشت تمرکز، نظریه قطب رشد و غیره که همگی از سوی

متفکران غربی مطرح شده‌اند در این درس بررسی می‌شوند. این در حالی است که در هیچ کجای بحث، مفهوم رویکرد اسلامی در نظریات برنامه‌ریزی منطقه‌ای در نظر گرفته نشده و اساساً مشخص نیست که منظور از رویکرد اسلامی در نظریات برنامه‌ریزی منطقه‌ای چیست. این شکل از تغییر صوری عنوان، بدون تغییر محتوای مربوطه، حتی در بیان اهداف درس نیز قابل مشاهده است. برای مثال، هدفی نظیر «بررسی مفهوم رویکرد اسلامی و ایرانی در برنامه‌ریزی» می‌توانست ارتباط بیشتری با عنوان جدید این درس داشته باشد.

۱-۲-۳- نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای با ناکید بر رویکرد اسلامی

Regional Planning Theories Emphasizing on Islamic Approach

تعداد واحد: ۲ واحد
 نوع درس: الزامی
 نوع واحد: نظری
 پیش نیاز: ندارد

هدف:

آشنایی با فرایند برنامه ریزی منطقه ای
 آشنایی با مبانی، مفاهیم و نظریه های برنامه ریزی و توسعه منطقه ای (نظریه‌های برنامه ریزی منطقه ای که به نحوی ابعاد فضایی توسعه را مد نظر دارند).

سرفصل دروس:

تعداد جلسه

۲	۱- فرایند برنامه ریزی
۲	۲- تعاریف و مفاهیم مرتبط با برنامه ریزی منطقه ای، توسعه و توسعه فضایی، ساختار فضایی و سازمان فضایی
۱	۳- نظریه های برنامه ریزی منطقه ای
۱	۳-۱- نظریه های مکانی
۱	۳-۲- قطب رشد و مفاهیم مرتبط
۱	۳-۳- نظریه مرکز- پیرامون
۱	۳-۴- نظریه برگشت تمرکز
۲	۳-۵- نظریه عملکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD)
۲	۳-۶- نظریه پیوند های دو سویه شهر و روستا و شبکه منطقه ای
۱	۳-۷- نظریه های مرتبط با اندازه شهر
۱	۳-۸- نظریه های مرتبط با برنامه ریزی و توسعه حوزه‌های کلان شهری
۱	۳-۹- نظریه های مرتبط با نظام شهری
۱	۳-۱۰- پدیده جهانی شدن و توسعه منطقه ای

جمع جلسه ها: در جلسه (۲ ساعت) ۱۲

۲-۳. درس سمینار شهر اسلامی

درس سمینار شهر اسلامی، درس اختیاری دوواحدی رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای است که به چند دلیل درس ویژه‌ای به شمار می‌آید. نخست به سبب «سمینار» بودن، اقتضائات ویژه‌ای دارد که شیوه تدریس آن را از دیگر درس‌ها متمایز می‌سازد. بنا بر این است که در جلسات درس، از سخنرانان مختلف دانشگاهی و یا حوزوی دعوت شود تا دیدگاه‌های خود را درباره مفهوم شهرسازی اسلامی تشریح کنند. این امر سبب تضارب دیدگاه‌های مختلف درباره موضوع «شهر اسلامی» می‌شود، اما از سوی دیگر، دشواری ارائه چنین کلاسی را موجب می‌شود و در نتیجه، علی‌رغم اهمیت موضوع، هیچ‌یک از دانشگاه‌های مهم و مادر اقدامی در جهت ارائه این درس نکرده‌اند. دوم اینکه موضوع «شهر اسلامی» (یا «شهر در سرزمین‌های اسلامی»)، در عین اهمیتی که دارد، موضوع بسیار مناقشه‌انگیز بوده است. ظاهراً همین نکته نیز سبب شده که دانشگاه‌های مادر، برای ورود به این وادی مهم و حساس تلاشی نکنند.

شرح درس مصوب این درس، نکات جالب و دقیقی همچون «مفهوم شهر در اسلام و شهر اسلامی»، «مبانی نظری شهر اسلامی»، «چالش‌ها و موانع اجرایی»، «سیاست‌های تحقق‌پذیری»، «شهر از دیدگاه قرآن» و «شهر از دیدگاه روایات مذهبی» را داراست که نشان می‌دهد می‌توان از طریق این محتوای درسی، به مبانی فقهی و زمینه‌های اجرایی اقدام در شهر اقدام کرد؛ اما در نقد این شرح درس، می‌توان به دو نکته اشاره کرد:

اول اینکه عنوان‌های این درس به موضوع شهر بازمی‌گردد و ورودی به مفهوم «منطقه» که فراتر از شهر است ندارد. مثلاً رابطه یک شهر با شهرها و روستاهای اطراف، اندازه شهر و رابطه شهر و محیط زیست، موضوعاتی هستند که طرح آنها می‌توانست به غنای این شرح درس کمک کند؛ به‌ویژه اینکه این درس برای دانشجویان رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای ارائه می‌شود و لازم است که پاسخگوی نیازهای ایشان باشد؛

دومین نکته اینکه به نظر می‌رسد در تبیین جلسات این درس، ترتیب منطقی در نظر گرفته نشده است. برای مثال، دو بحث شهر از دیدگاه قرآن و شهر از دیدگاه روایات مذهبی، در جلسه دوازدهم و سیزدهم ارائه می‌شود؛ در حالی که دو بحث سیاست‌های تحقق‌پذیری و چالش‌ها و موانع اجرایی (که منطقاً باید در پایان نیم‌سال مطرح شوند) در جلسات هفتم و هشتم پیش‌بینی شده‌اند. برای درک دلیل این به‌هم‌ریختگی، مراجعه به شرح درس رشته برنامه‌ریزی شهری می‌تواند سودمند باشد. ظاهراً بخش ابتدایی (هشت جلسه اول) از این شرح درس، از شرح درسی با عنوان مشابه

در رشته برنامه‌ریزی شهری کپی شده و باقی مباحث (از جلسه نهم به بعد) در شرح درس رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای اضافه شده است.

۴. پیشنهادهایی برای آینده، مبتنی بر یک تجربه

در نیم‌سال اول سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶، نگارنده درسی را با نام سمینار شهر اسلامی برای دانشجویان کارشناسی ارشد «برنامه‌ریزی شهری» دانشگاه علم و صنعت ایران برگزار کرد. این درس به عنوان درسی اختیاری برای دانشجویان برنامه‌ریزی شهری تعریف شده بود و پیش‌تر در هیچ‌یک از دانشکده‌های شهرسازی دانشگاه‌های مادر برگزار نمی‌شد (دانشگاه تهران در رشته مدیریت شهری تا کنون این عنوان را در دوره، با تدریس دکتر جابری مقدم برگزار کرده است، اما در رشته برنامه‌ریزی شهری چنین تجربه‌ای وجود ندارد). در تجربه دانشگاه علم و صنعت، ضمن تدقیق شرح درس مصوب دفتر برنامه‌ریزی درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نگارنده تلاش کرده است که با تضارب دیدگاه‌های مختلف درباره موضوع «شهر اسلامی» (با دعوت از دوازده سخنران صاحب‌نظر در یک نیم‌سال، با توجه به سمینار بودن کلاس)، ساختاری را برای مشارکت بیشتر دانشجویان در طول نیم‌سال پیشنهاد کند. با توجه به تشابه شرح درس مصوب این درس، با درس سمینار شهر اسلامی برای دانشجویان «برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، پیشنهاد این مقاله بازتعریف

شرح درس سمینار شهر اسلامی در رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطابق تجربه این کلاس در دانشگاه علم و صنعت به شرح ذیل است:

۱-۴. اهداف

اهداف پیش‌بینی شده برای این درس، منطبق با شرح درس مصوب وزارت عتف است.

۲-۴. سرفصل دروس

جلسه نخست: مقدمه، بیان مسئله و اهداف، تبیین شرح درس و ساختار کلاس
تکلیف: در قالب چهار گروه، به شرح درس‌های مدیریت، طراحی و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای بنگرید و درس‌هایی را که کلمه اسلام و اسلامی در عنوان آنها آمده شناسایی کنید و ضمن چاپ کردن شرح درس، نظراتان را درباره انطباق عنوان با شرح درس بگویید.

جلسه دوم: لزوم پرداختن به شهرسازی اسلامی (سخنران مدعو)

تکلیف: به صورت گروهی یک مقاله انگلیسی درباره تعریف شهر اسلامی را انتخاب کنید، بخوانید و نقد کنید (پرینت اصل مقاله + نظر خودتان در یک صفحه حدود ۴۰۰ کلمه).

جلسه سوم: چالش‌های نظری در ورود به بحث معماری و شهرسازی اسلامی (سخنران مدعو)
تکلیف: در قالب گروه‌های دوفره، یک پرسشنامه کوتاه طراحی کنید و با یک روحانی درباره شهر اسلامی مصاحبه کنید + عکس.

جلسه چهارم: رویکردها در تعریف شهر اسلامی (سخنران مدعو)

تکلیف: موضوع مقاله خود را انتخاب کنید و پرسش‌های تحقیقتان را بنویسید (انفرادی).

جلسه پنجم: رویکرد اول؛ شهر اسلامی به مثابه امر حکمی (سخنران مدعو)

تکلیف: یک مقاله یا کتاب درباره یک شهر مسلمان‌نشین خارج از ایران امروزی انتخاب کنید و به صورت گروهی درباره آن یک گزارش ۵ تا ۷ صفحه‌ای تهیه کنید (شهرهای پیشنهادی: مدینه، کوفه، بعلبک، دمشق، قاهره، فاس، کوردوبا، محله نیوجیه پکن، با به روزرسانی نقشه‌ها).

جلسه ششم: رویکرد دوم؛ شهر اسلامی به مثابه امر تاریخی (سخنران مدعو)

تکلیف: گزارش جلسات کلاس از ابتدا تا کنون را ارائه کنید (انفرادی).

جلسه هفتم: رویکرد سوم؛ شهر اسلامی به مثابه امر عرفانی (سخنران مدعو)

تکلیف: یک سند (قانون یا برنامه) انتخاب کنید و شبکه مضامین مربوط به معماری و

- شهرسازی اسلامی را در ضوابط پیشنهادی سند ترسیم کنید (گروهی).
- جلسه هشتم: رویکرد چهارم؛ شهر اسلامی به مثابه امر فقهی (سخنران مدعو)**
 تکلیف: یک برنامه ریز شهری به چه پرسش هایی پاسخ می دهد؟ (هفتاد پرسش در هر گروه).
- جلسه نهم: ارکان و عوامل شکل دهنده شهر اسلامی (سخنران مدعو)**
 تکلیف: تلفیق سؤالات همه گروه ها و طراحی و تکمیل نظام مسائل (گروهی).
- جلسه دهم: تحولات معاصر در شهرهای مسلمانان (سخنران مدعو)**
 تکلیف: یک جلسه سخنرانی درس خارج آیت الله اراکی را درباره شهر اسلامی، در سه صفحه بررسی و نقد کنید (گروهی).
- جلسه یازدهم: شهر معاصر مسلمانان و مسئله سکونت (سخنران مدعو)**
 تکلیف: کرکسیون اول مقاله، چارچوب مقاله + مبانی نظری (انفرادی).
- جلسه دوازدهم: شهرهای معاصر مسلمانان و مسئله تجارت (سخنران مدعو)**
 تکلیف: گزارش جلسات کلاس از ابتدا تا کنون را ارائه کنید (انفرادی).
- جلسه سیزدهم: شهرهای معاصر مسلمانان و مسئله زیارت (سخنران مدعو)**
 تکلیف: کرکسیون دوم مقاله (انفرادی) ویرایش اول از متن کامل مقاله.
- جلسه چهاردهم: شهرسازی اسلامی به مثابه یک نظام (سخنران مدعو)**
 تکلیف: تعریف خود از سبک زندگی را در یک صفحه بنویسید (گروهی). سازمان فضایی «شهر اسلامی» از نظر شما چگونه است؟ آن را ترسیم کنید.
- جلسه پانزدهم: شهرسازی اسلامی به مثابه ترویج یک سبک زندگی (سخنران مدعو)**
 تکلیف: (گروهی) اگر شما مدرس این درس بودید، چگونه آن را تدریس می کردید؟ این کلاس را چگونه دیدید؟
- جلسه شانزدهم: جمع بندی مباحث، چشم اندازهایی برای پژوهش های آینده**
 تکلیف: (انفرادی) تحویل مقاله نهایی + گزارش کامل جلسات کلاس.

۳-۴. شیوه ارزیابی دانشجویان

از آنجاکه بر پایه شرح درس مصوب وزارت علوم، این درس آزمون میان ترم و پایان ترم ندارد، ارزیابی دانشجویان به شیوه زیر انجام خواهد شد:

۱. حضور و مشارکت در کلاس و بحث (۲ نمره)؛

۲. ارائه گزارش از جلسات کلاس (۴ نمره)؛

۳. تکالیف هفتگی (۵ نمره)؛

۴. ارائه یک مقاله ۵ تا ۶ هزار کلمه‌ای در ارتباط با موضوع درس (موضوعات پیشنهادی: شهرسازی اسلامی و مفهوم محله، جایگاه مسجد در شهرسازی اسلامی، مسئله دسترسی در شهرسازی اسلامی، شهرسازی اسلامی و مقوله حریم، اندازه شهر اسلامی، جایگاه مصلی در شهر اسلامی، وقف در شهرسازی اسلامی، شهرسازی اسلامی و مسئله دستفروشی، گورستان در شهر اسلامی، مدرسه در شهر اسلامی، بازار در شهر اسلامی، شهرسازی اسلامی و محیط زیست، رابطه توده و فضا در شهر اسلامی، زندگی شبانه در شهر اسلامی، نمودهای فضایی آیین‌های اسلامی مانند زیارت اهل قبور، عزاداری عاشورا، نماز عید و پیاده‌روی اربعین). موضوع مقاله باید تا پایان جلسه چهارم مشخص شود. در طول نیم‌سال دست‌کم دو کرکسیون ضرورت دارد. تحویل نهایی فایل و چاپ مقاله حداکثر تا آغاز جلسه آخر نیم‌سال (۹ نمره)؛

۵. دو نمره تشویقی برای فرد یا افرادی که فایل صوتی همه سخنرانی‌ها را گردآوری کنند و در پایان نیم‌سال تحویل دهند.

بحث و نتیجه‌گیری

موضوع اسلامی شدن علوم انسانی و چگونگی آن، موضوعی بحث‌انگیز و پرمناقشه بوده است. این مقاله بدون ورود به پیچیدگی‌های این بحث، کوشیده است تا نشان دهد که در عمل، برای یک برنامه‌ریزی درسی، چه مسیری طی شده است. بدین منظور، برنامه درسی رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای به عنوان مورد مطالعاتی در این مقاله بررسی شد. نتایج بررسی نشان می‌دهد که علی‌رغم اینکه در مقدمات این برنامه درسی، بر مفاهیمی همچون بومی‌سازی، ارزش‌مداری، رویکرد اسلامی، استناد به علوم وحیانی و نقد کتب موجود تصریح شده است، اما در عمل، رویکرد روشنی برای تحقق این موارد در برنامه دروس وجود نداشته است. آنچه در شرح دروس قابل احصاست، تغییراتی در عناوین درسی است که لزوماً با محتوای درس همخوان نیستند و البته در مواردی که عنوان و محتوای درس، هر دو در جهت طرح مباحث مربوط به شهرسازی اسلامی لحاظ شده‌اند، در عمل به سبب اختیاری بودن درس، مورد اقبال دانشگاه‌ها قرار نگرفته‌اند. بنا بر سند برنامه درسی کارشناسی ارشد ناپیوسته رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای، این برنامه

برای یک دوره پنج ساله در نظر گرفته شده که سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ را دربرمی‌گیرد. اکنون در آستانه پایان پنج سال از تصویب این برنامه درسی، زمان بازنگری آن فرارسیده است. مقاله حاضر می‌تواند به این بازنگری برنامه درسی یاری رساند. به عنوان موضوعی برای پژوهش‌های آتی، همچنین می‌توان به بررسی نحوه تغییر شرح درس گرایش‌های برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری و مدیریت شهری، به عنوان دیگر مجموعه‌های رشته شهرسازی نیز پرداخت. با تسری نتایج این مطالعه درباره گرایش‌های دیگر (به جز برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که در دیگر گرایش‌های رشته شهرسازی نیز احتمالاً اسلامی شدن علوم در حد تغییر صورت دروس و نه محتوای واقعی آنها باقی مانده است؛ هرچند اثبات یا رد این فرضیه نیازمند پژوهش‌های مستقل دیگری است.

پیشنهاد مقاله حاضر، تدقیق شرح درس سمینار شهر اسلامی است. این درس می‌تواند به عنوان یکی از دروس اصلی رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای تعریف شود و محتوای آن نیز به صورت مشارکتی و با دعوت از سخنرانان و صاحب‌نظران پیش‌برده شود. بر اساس تجربه به‌دست‌آمده در «دانشگاه علم و صنعت ایران» برای رشته برنامه‌ریزی شهری (که نزدیک به رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای است)، طرح درسی در این مقاله پیشنهاد شد. این طرح درس پیشنهادی، گرچه در یک نیم‌سال به‌بوته آزمون گذارده شده و با در نظر گرفتن نظرات برخی سخنرانان صاحب‌نظر و حتی دانشجویان، تا حدودی اصلاح شده، اما نیازمند دریافت نظرات انتقادی دیگر صاحب‌نظران در این بحث و تصحیح مستمر است.

منابع

۱. تقوی، سیدمحمد رضا (۱۳۹۲). علوم انسانی - اسلامی: چالش‌ها و راهکارها، فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. ۵۶:۴۳۳-۴۴۶.
۲. جمالی، (۱۳۹۰). هویت علوم انسانی اسلامی از دیدگاه روش‌شناختی، نشریه پژوهش. ۳(۱): ۳۰-۵.
۳. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۹)، «سند نقشه جامع علمی کشور».
۴. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۴)، «برنامه درسی بازنگری شده مقطع کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای».